

Croatica. Hrvatski udio u svjetskoj baštini, 1, 2, ur. Neven Budak, Profil, Zagreb, 2007, 1003 str.

U nizu dosadašnjih enciklopedijskih i leksikonskih izdanja hrvatske kulturne historiografije, dvosveščano, likovno bogato i visoko kvalitetno opremljeno Profilovo izdanje *Croatica* izdvaja se prvenstveno time što, prema riječima idejnog začetnika, »nije zamišljeno kao tipični leksikografski priručnik«, što znači da ne slijedi osnovne kriterije jedne enciklopedije ili leksikona u kojima se strogo sistemski, abecednim redom i vrlo ujednačeno iznose svi relevantni podaci različitih događaja, pojava, pojmova i ljudi te time što se, kao što je to jasno naznačeno podnaslovom, ukupnošću priloga nastoji ukazati na »hrvatski udio u svjetskoj baštini«. Inicijator i urednik Neven Budak vidi ovu knjigu kao izbor onoga što se u našoj kulturnoj baštini može ocijeniti izuzetnim ne samo u okvirima vlastitih već i u granicama izvan nacionalne kulture. S tim je ciljem u suradnji s brojnim stručnjacima načinjen odabir »najboljeg od najboljeg«. Slijedeći, koliko je to moguće, kronološki vrijeme u kojemu se zbivaju relevantni događaji, odnosno vrijeme u kojemu djeluje određena ličnost hrvatske kulturne povijesti, stotinu osamdeset i četiri članka daju prikaz mnogih hrvatskih dalmatinskih i kontinentalnih gradova, od kojih su neki, poput Dubrovnika i povijesne jezgre Trogira, upisani na UNESCO-v popis svjetske baštine, zatim arheoloških lokaliteta na području Hrvatske, specifičnosti fortifikacijske gradnje, čitavog niza graditeljskih, arhitektonskih, glazbenih, likovnih, kiparskih, kazališnih ostvarenja, spomenika kulture, industrijskih proizvoda, raznih kulturnih manifestacija, naposljetku razvoja fotografije i animiranog filma te prikaz djelatnosti čitave plejade istaknutih pojedinaca u bogatoj povijesti Hrvatske od samih početaka do danas.

U mnoštvu spomenutih priloga svakako valja istaknuti tekstove »Glazba hrvatskog srednjovjekovlja« Hane Breko Kustura, »Starija hrvatska epigrafika« Vedrane Delonga i »Hrvatsko glagoljaštvo« Stjepana Damjanovića kojima autori, ističući specifičnosti hrvatske liturgijske koralne tradicije, jedinstvenost hrvatske epigrafike te posebnost srednjovjekovne pismene kulture koja se razvijala na glagoljici, latinici i ćirilici, ukazuju na bogatstvo i razvijenost hrvatskog srednjeg vijeka. Razdoblje hrvatske srednjovjekovne filozofske misli obilježila je djelatnost Hermana Dalmatina o kojemu piše Ivica Martinović. Znameniti Istranin iz 12 stoljeća, zaslužan za upoznavanje zapadnog svijeta s mišlju Arapa i posredno uvođenje Aristotelove prirodne filozofije na zapad, autor djela *De essentiis*, u povijest hrvatske i svjetske filozofije i znanosti upisao se kao veliki poznavatelj arapske astrologije i prevoditelj Abu Ma'sharova djela *Uvod u astronomiju*, Euklidovih *Elemenata* i Ptolemejeve *Planisfere*.

Zlatno doba glagoljaštva u 14. i 15. stoljeću obilježila su, promičući razvoj glagoljice, dvojica istaknutih humanista i zaštitnika glagoljice: Nikola Modruški

(o.1427–1480) i Juraj iz Slavonije (o.1355/60–1416), autor glagoljičko-latiničkog *Abeedarija*, glagoljske početnice, značajne kao, ističe Franjo Šanjek, »dragocjeno svjedočanstvo za povijest srednjovjekovne hrvatske glagoljske pismenosti«. Na dvoru kralja Matije Korvina razvija se snažan književni i umjetnički centar zaslugama Ivana Viteza od Sredne (o. 1405–1472), velikog hrvatskog humanista koji stvara bogatu biblioteku, okuplja brojne intelektualce i 1467. utemeljuje školu Academia Istropolitana u Bratislavi, i njegova nećaka Jana Panonija (1434–1472), čija su »zajednička djelovanja na političkoj i kulturnoj sceni Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva«, piše Olga Perić, »značajno obilježila latinsku književnost 15. stoljeća«. Pjesničko stvaralaštvo humanističkog razdoblja obogatio je opus Jana Panonija čiju djelatnost osvjetljava Darko Novaković, a Ivan Stojković (1392/95–1443), znanstvenik i bibliofil, autor djela *Tractatus de Ecclesia*, kojim postavlja temelje ekleziologiji, utjecao je, ističe Franjo Šanjek, na kulturna, politička i religiozna gibanja u 15. stoljeću. Misaona djelatnost Benedikta Kotruljevića (1416–1468) predmet je priloga Ivica Martinovića u kojemu se posebno razmatra Kotruljevićev doprinos svjetskoj gospodarskoj misli na koju je utjecao djelom *Della mercatura et del mercante perfetto* (uredio i 1573. objavio Frane Petrić), u kojemu Dubrovčanin definira pojam trgovine, obrađuje kvalitete i vrline dobrog trgovca, obrađuje gospodarska i etička pitanja te oblikuje pravila dvojnog knjigovodstva. Nezaobilazna ličnost hrvatskog humanizma kojoj Ivica Martinović pripisuje znatan »utjecaj na duhovno i političko ozračje europske renesanse, stvarane i na hrvatskom tlu – u Dubrovniku« jest franjevac konventualac, autor značajnih književnih, filozofskih i teoloških djela – Juraj Dragišić (1445–1520), poznat i kao »propovjednik učenih«. Osim »oca hrvatske književnosti«, Splićanina Marka Marulića (1450–1524), pripadnika pokreta *Devotio moderna*, o čijem bogatom književnom stvaralaštvu na hrvatskom, latinskom i talijanskom jeziku, obilježenom kršćanskim svjetonazorom i moralnofilozofskom problematikom, piše Dean Duda, neizostavno ime u povijesti humanizma svakako je i Feliks Petančić (1455–1516), autor djela *De itineribus in Turciam*, za kojega Boris Nikšić piše da zaslužno nosi pridjev »humanističkog kozmopolita«. Ludovik Crijević Tuberon (1458–1527), pisac djela *Commentaria de temporibus suis*, za Borisa Nikšića »začetnik je suvremene hrvatske historiografije i povjesničar čije djelo nadmašuje okvire njegove domovine«, a književno djelo Dubrovčanina Ilije Crijevića (1463–1520), u kojemu se izdvajaju nedovršeni spjev o osnutku Dubrovnika *De Epidauru* i mladenačke pjesme, osobito tzv. Flavijin kanconijer (*Elegiae ad Flaviam*), koje svojim prilogom rasvjetljava Darko Novaković, predstavlja vrhunac hrvatskog humanizma. Nezanemariva je i djelatnost Tome Ilirika (o. 1455–1460 – o. 1528), franjevca, teologa, vrsnog propovjednika, kako piše Franjo Šanjek, i gorljivog protivnika Luthera i reformacije koji apelira na tadašnjeg papu Klementa VII. da sazove crkveni sabor na kojemu će se upozoriti na probleme s kojima se suočava Katolička crkva. Na prijelazu 15. na 16. stoljeće djeluje i Dubrovčanin Jakov Bunić (1469–1534), autor djela *De raptu Cerberi* (1490) koje, kako ističe Darko Novaković, predstavlja »najstariji ep hrvatske književnosti, ujedno i jednu od prvih tiskanih knjiga nekog hrvatskog autora«. Dobre trgovačke i pomorske veze hrvatskih dalmatinskih gradova s mnogim zemljama Sredozemlja, posebice Italijom, doprinijele su otvorenosti naših gradova humanističkim i renesansnim estetskim i filozofskim utjecajima, vidljivim

ne samo u kulturnim, umjetničkim, književnim i filozofskim ostvarenjima, već i u humanističkoj arhitekturi velikog broja ljetnikovaca, posebice u Dubrovniku koji je, kako naglašava Nada Grujić, autorica priloga »Dubrovački ljetnikovci«, »izgradnjom ljetnikovaca i uređenjem vrtova uspostavio novi skladni odnos s prirodom i stvorio idealan krajolik svog vremena«. O bogato razvijenoj humanističkoj djelatnosti primorskih gradova (npr. Dubrovnik, Zadar, Trogir, Split) i o humanističkom centru na dvoru kralja Matije Korvina svjedoči književno stvaralaštvo na latinskom jeziku. Da je razdoblje humanizma jedno od najbogatijih razdoblja hrvatske književnosti na latinskom jeziku, svjedoči prilog Darka Novakovića »Latinska književnost hrvatskog humanizma« u kojemu nas autor upoznaje s bogato razvijenom teorijom i praksom onodobnog govorništva. Hrvatski latinski humanizam ogleda se u mnogim propovjednim, političkim, pohvalnim i posmrtnim govorima u kojima su se uspješno okušali primjerice Ivan Stojković, Toma Ilirik, Ivan Statilić, Juraj Drašković, Andrija Dudić, Vicko Pribojević i mnogi drugi. U mnoštvu govorničkih djela značajno mjesto zauzima oratorska *Antiturcica* – »najvažniji odvjetak humanističkog govorništva u Hrvata« – govori kojima se Marko Marulić, Bernard Zane, Šimun Kožičić Benja, Fran Trankvil Andreis i drugi obraćaju papama, vladarima i uglednim moćnicima, upozoravajući ih na opasnost od Turaka i upućujući molbu za pomoć u obrani od turske velesile. Opasnost od Turaka i njihova osvajanja tema su nekolicine značajnih djela hrvatskih pisaca poput Jurja Šižgorića, Feliksa Petančića, Ludovika Crijevića Tuberoni, Antuna Vrančića, Bartola Đurđevića. Na latinskom jeziku sačuvana je obilna korespondencija, a njime su ispisane i brojne stranice pjesničkih djela Jana Panonija, Jurja Šižgorića, Marka Marulića, Karla Pucića, Ilije Crijevića, Jakova Bunića, Ivana Bone-Bolice i drugih. O aktivnom sudjelovanju Hrvata u crkvenim, kulturnim i političkim zbivanjima u Europi, govori i prilog Franje Šanjeka »Hrvati i Crkva« u kojemu autor naglašava značajnu povijesnu ulogu hrvatskih pojedinaca u ekumenskim nastojanjima, među kojima svakako treba izdvojiti Ivana Stojkovića te Marka Antuna de Dominisa (1560–1624), pisca teološke rasprave *De republica ecclesiastica* o čijoj djelatnosti podrobno piše Vesna Gamulin Tudjina.

O udjelu i doprinosu Hrvata europskoj kulturnoj i duhovnoj baštini mnogo govori prilog Milana Pelca o, već manirističkom stilu usmjerenom, stvaralaštvu minijaturista Jurja Julija Klovića (1498–1578), poznatog i kao »Michelangelo u malom«, uvrštenog u slavno djelo Giorgia Vasarija *Le vite de' più eccellenti architetti, pittori, et scultori*. »Središnja autorska osobnost hrvatske drame u razdoblju renesanse«, prema mišljenju Deana Dude, jest Marin Držić (1508–1567), veliki dubrovački književnik čiji bogati opus predstavlja vrhunac hrvatske renesansne književnosti. Najznačajnije ime hrvatskog protestantskog pokreta, osoba koja je, prema riječima Mate Križmana, »pridonijela oblikovanju duhovnog lica onovremene, a time i sadašnje Europe« jest Matija Vlačić Ilirik (1520–1575), autor djela *Clavis scripturae sacrae* (1567) kojim postaje jedan od utemeljitelja hermeneutike, i *Magdeburških centurija* (1559) u kojima izlaže povijest Crkve. »Najizvorniji sudionik bogate hrvatske renesansne tradicije i uz Bernardina Telesija i Giordana Bruna, jedan od europskih prvaka kasne renesanse«, riječi su kojima Ivica Martinović započinje svoj prikaz života i djela Crešanina Frane Petrića (1529–1597), »mislioca prijelaza«, erudita, autora opsežnog i tematski raznovrsnog opusa iz kojeg treba

izdvojiti djela poput *Discussiones peripateticae* (1581), *Della Poetica* (1586), *Nova de universis philosophia* (1591).

Istaknuti Šibenčanin Faust Vrančić (1551–1617), čiji nam život i djelo približava Vladimir Muljević, nesumnjivo je najpoznatiji po svom velikom *Rječniku pet najplemenitijih jezika Europe* (1595) iza kojeg slijedi kapitalno djelo kojim je stekao svjetsku slavu i ugled, *Machinae Novae* (1616), djelo u kojemu se nalazi pedeset i šest različitih tehničkih konstrukcija, poput primjerice *Homo volans*. Na prijelazu iz 16. u 17. stoljeća ističu se i Marin Getaldić (1568–1626), najistaknutiji matematičar i fizičar o kojem piše Marijana Buljan-Klaić, zatim Giovan Francesco Biondi-Biundović (1573–1644), Hvaranin, prema autoru priloga o njegovu životu i radu Mladenu Machiedu, »utemeljitelj talijanskog ljubavno-erotskog romana« te Ivan Marko Lukačić (1585–1648), hrvatski skladatelj ranobaroknog doba, autor zbirke dvadeset sedam moteta *Sacrae cantiones* (1620) o kojem piše Stanislav Tukšar. Barokno književno stvaralaštvo Ivana Gundulića (1589–1638) obilježeno je, piše Dean Duda, oštroumnim jezičnim izrazom i mnoštvom ingenioznih metafora što je u skladu s osnovnim poetičkim načelima europskog sećentizma. U sedamnaestom stoljeću izdvaja se Juraj Križanić (1617/8–1683), svećenik, teolog, filolog, značajni glazbeni teoretik i politolog o čijem radu kao zagovaratelju jedinstva Crkava i ujedinjenju slavenskih naroda piše Ivan Golub.

Razdoblje prosvjetiteljstva obilježeno je djelatnošću najznačajnijeg predstavnika prirodne filozofije u 18. stoljeću – Ruđera Boškovića (1711–1787). Ivica Martinović, autor priloga o našem slavnom Dubrovčaninu, osvrtu se na značenje njegova znanstvenog, filozofskog i književnog rada, posebice naglašavajući njegov utjecaj na europski razvoj znanosti u 18. i 19. stoljeću koji je izvršio svojom jedinstvenom teorijom silā izloženoj u konačnom obliku u djelu *Philosophiae naturalis theoria* (1758). U istom stoljeću Rajmund Kunić (1719–1794) i Bernard Zamagna (1735–1820) prevode cjelovitog Homera na latinski (Kunić *Ilijadu*, Zamagna *Odiseju*) i na taj način ostvaruju, zapisuje Ivica Martinović, »najzahtjevniji prevoditeljski projekt u okvirima europskog neolatinizma«, a Benedikt Stay (1714–1801), Ruđer Bošković i Bernard Zamagna realizirali su, ističe Ivica Martinović u prilogu »Didaktički epovi hrvatskih latinista 18. stoljeća«, »jedinstveno dostignuće u bogatoj povijesti hrvatskog latinizma« – filozofske i znanstvene stavove Descartesa, Newtona i Boškovića pretočili su u stihove.

Iz skupine priloga koji osvjetljavaju djelatnost znamenitih Hrvata u 19. i u prvoj polovici 20. stoljeću valja izdvojiti prilog Krunoslava Kamenova o Vlahu Bukovcu (1855–1922), središnjoj ličnosti akademskog slikarstva 19. stoljeća, potom prilog Marijane Buljan-Klaić o Nikoli Tesli (1856–1943), fizičaru koji je svojim izumima i otkrićima na području elektrotehnike i fizike dao izniman i važan doprinos razvoju svjetske znanosti, zatim prilog Dragutina Skoke koji osvjetljava život i rad Andrije Mohorovičića (1857–1936), istaknutog Istranina zaslužnog za podizanje geofizike na europsku razinu, naposljetku i prilog Zlatka Jurića o Vjekoslavu Bastlu (1872–1947), predstavniku secesijskog smjera u hrvatskoj arhitekturi.

Dvadeseto stoljeće popraćeno je, među ostalima, i prilogima Deana Duda koji se osvrće na značenje književnog stvaralaštva Janka Polića Kamova (1886–1910), »prokletog pjesnika« čije je književno djelo, obilježeno osporavanjem tadašnjih

društvenih i književnih vrijednosti, »preraslo u simbol avangardističkog prevratništva na početku 20. stoljeća«, i Miroslava Krleže (1893–1981), velikog imena hrvatske književne i kulturne scene, aktivnog sudionika u društvenim, političkim i književnim zbivanjima, ravnatelja Leksikografskog zavoda u Zagrebu te urednika i pokretača značajnih enciklopedijskih i leksikografskih izdanja kojemu je posvećena »prva personalna enciklopedija u hrvatskoj kulturi«. Snježana Paušek-Baždar autorica je priloga o Lavoslavu Ružički (1887–1976) i Vladimiru Prelogu (1906–1998), istaknutim znanstvenicima koji su za svoje doprinose na području kemije nagrađeni Nobelovom nagradom. O znanstvenoistraživačkom radu hrvatskog muzikologa Dragana Plamenca (1895–1983) i njegovim zaslugama za to što je »uveo stariju hrvatsku glazbu i historijsku muzikologiju u internacionalne sfere« piše Stanislav Tuksar, a Branko Hećimović osvjetljava životno djelo Branka Gavelle (1885–1962), teatrologa, pedagoga i kazališnog redatelja zaslužnog za podizanje nacionalnog kazališta na europsku razinu. Mladen Machiedo potpisuje prilog o Nikoli Šopu (1904–1982), »metafizičkom pjesniku«, kako ga naziva Fedora Ferluga-Petronio, autorica monografije o tom znamenitom pjesniku i prevoditelju hrvatskih latinista. Zvonko Maković svojim je prilogima o zenizmu i »Zenitu«, časopisu za umjetnost i kulturu pokrenutom 1921. u Zagrebu, za koje smatra da predstavljaju »značajan segment srednjoeuropskih avangardnih gibanja«, potom prikazom razdoblja anti-stvaralaštva Julija Knifera (1924–2004), člana Gorgone (1959–1966), naposljetku i prilogom o Novim tendencijama – međunarodnom umjetničkom pokretu osnovanom u Zagrebu 1961. s ciljem afirmacije mladih umjetnika koji se radikalno udaljuju od predmetnog slikarstva, pokazao da je hrvatska umjetnost pratila i davala svoj doprinos suvremenim umjetničkim tendencijama i koncepcijama u svijetu. Filozofska djelatnost 20. stoljeća u Hrvatskoj popraćena je tek kraćim prilogom Gorana Gretića »Grupa Praxis Zagrebačka filozofska škola« u kojem se autor osvrće na filozofski rad grupe Praxis na Sveučilištu u Zagrebu koja djeluje u specifičnim političkim i društvenim okolnostima nakon Drugog svjetskog rata.

Unatoč nedostatku priloga o, primjerice, N. Modruškom, F. Grisogonu, B. Kašiću, N. V. Gučetiću, M. Monaldiju, P. Skaliću, M. Frkiću, zatim vodećim ličnostima hrvatske književnosti u razdoblju moderne, poput A. G. Matoša, ali i izostanku prikaza djelatnosti znamenitih filozofa 19. i 20. stoljeća, pionira u istraživanju hrvatske filozofske baštine koji su doprinijeli međunarodnoj afirmaciji hrvatske filozofije, značenje projekta Nevena Budaka i njegovih suradnika ne može se osporiti. Vrijednost *Croaticae*, namijenjene široj čitateljskoj publici, očituje se u tome što doprinosi rasvjetljavanju bogatstva hrvatske kulture i djelatnosti značajnih predstavnika hrvatskog roda, članova mnogih uglednih akademija i predavača na prestižnim svjetskim sveučilištima. Mnogi eminentni stručnjaci svojim su vrijednim prilogima, ne opterećujući ih znanstvenim diskursom i odustajući od znanstvenog aparata u skladu s uređivačkom koncepcijom Nevena Budaka, pokazali u kolikoj su mjeri istaknuti hrvatski pojedinci sudjelovali u stvaranju novih ideja, učenja i svjetonazora, posebice u razdoblju humanizma i renesanse, najbogatijem i najznačajnijem duhovnopovijesnom razdoblju, te time ujedno ukazali na značajan hrvatski udio u svjetskoj kulturnoj, duhovnoj i misaonoj baštini.